

En Borger i Danmark under Krigen

Vilhelm Bergstrøms dagbog 1939-1945

Afføringschef, dr. phil. John T. Lauridsen

“Denne Gang skal du proppe Tiden på
Flasker”

Ved anden verdenskrigs udbrud besluttede en ældre københavnsk forfatter og journalist, Vilhelm Bergstrøm, sig for at skrive dagbog. Han havde oplevet første verdenskrig og var sig meget bevidst, at det var en stor og betydningsfuld periode, der tog sin begyndelse. Skulle han fastholde den nye krig på skrift, måtte han gå i gang med det samme. Dertil kom, at han som forfatter var gået mere eller mindre i stå med en roman, der, som han selv formulerer det i dagbogen, pinte ham. Med en dagbog om tiden under den nye krig fik han alligevel noget varigere på papiret. Han fortæller 10. juni 1945 i et interview i *Politiken*, at han regnede med at krigen ville blive en lynkrig og højst vare et år. Det turde være en efterrationalisering. Som det fremgår af dagbogen for september 1939 blev han lige så overrasket som alle andre over den tyske lynkrig i Polen, og hvor hurtigt Polen blev løbet over ende og fuldstændigt slået. Han giver i øvrigt udtryk for forventninger og forestillinger, som rækker tilbage til første verdenskrigs skyttegrave og stillingskrig, og måtte som det store flertal af danskere først lære, at denne nye verdenskrig ikke ville blive en gentagelse af

krigen 1914-18. Gentagne gange drager han alligevel en lære ved at sammenligne begivenheder fra første verdenskrig med de nyheder, han nu hører om. Oftest viser han sig at tage fejl, som når han 4. september 1939 tror, at sænkning af et skib med mange amerikanske passagerer, vil føre USA ind i krigen. Der skulle meget mere til. Og lynkrig var et ord, der endnu ikke var hørt om, da han begyndte sin krigsdagbog eller krigsbog, som han oftest omtaler den.

Det dagbogsprojekt, som Bergstrøm begav sig ud i i begyndelsen af september 1939 var uoverskueligt og uforudsigeligt både omfangsmæssigt, tidsmæssigt og ikke mindst, hvad han skulle komme til at berette om. Før han var færdig med at proppe tiden på flasker, som han et par steder formulerer det, var hans dagbog med et tilhørende meget stort udklips- og bilagsmateriale blevet en samling på ca. 80.000 sider i 207 bind, hvortil knytter sig to registerbind. Allerede omfangsmæssigt er det en præstation helt ud over det sædvanlige. Stor vedholdenhed og ikke mindst en tro på projektets betydning har været hoveddrivkraften. Og Bergstrøm har gerne villet sætte et monument over sig selv. Det er rimeligvis den mest omfattende dagbog, der foreligger fra Danmark under anden verdenskrig, også selv om der tages højde for, at det langt fra alt sammen udgøres af Bergstrøms egne ord. Den egentlige dagbog udgør skønsmæssigt mindre end 5 pct. af det samlede sidetal, men selv 3600-4000 sider omregnet til trykformat er særdeles betragteligt.

Vilhelm Bergstrøm blev født 19. november 1886 i København som søn af grosserer og skræddermester F.V. Bergstrøm og hustru Christiane. Trods faderens grosserertitel var der ikke tale om

Forfatteren og journalisten Vilhelm Bergström (19.11.1886-5.4.1966). (Det Kgl. Bibliotek).

det øverste københavnske borgerskab og den unge Bergstrøm kom da også først til efter præliminæreksamen 1901 at uddanne sig som manufacturist og kontorist. En tid skal han have været sømand, før siden under indtryk af forfatteren Johannes V. Jensen at gå i land. Han kom ind i Johannes V. Jensens kreds, fast besluttet på at fælde sine egne tanker på prent. Han debuterede 1904 i *Hjemmets Noveller* og udsendte sin første selvstændige bog 1911, digtsamlingen *Stempler og Hjul*, hvor han foldede sig ud som proletardigter, et spor han siden fulgte i en række københavnerromaner, bl.a. *En haard Negl*, 1921, *Magasinpigen*, 1922, *De fortabtes Hus*, 1923, *Under Byens Himmel*, 1924, *Sumpen*, 1926 og sluttelig *Københavnerdrengen*, 1927. Herefter gik forfatterskabet delvist i stå, selv om 1920'ernes romanproduktion havde bragt ham på finansloven 1930, og han havde høstet pæn omtale for sine romaner, hvoraf flere kom i andet oplag. Et gennembrud som forfatter gav ingen af romanerne ham dog. De var ligetil og jævnt skrevet, det var begrænset, hvad læseren selv skulle tænke sig til, og dybere personkarakteristikker var der ikke tale om. Det var angiveligt en stil, der skulle stå i direkte forhold til de dagliglivets storbymennesker fra de laveste sociale lag, bøgerne handler om. Disse bøger har ikke skabt ham en plads i dansk litteraturhistorie.

Alligevel fandt Bergstrøm sit levebrød ved at skrive. Han var tilknyttet forskellige københavnske dagblade som journalist, længst ved *Politiken* 1928-52, "bladet" kaldes avisen i dagbogen, og udviklede sit felt inden for kriminalreportagen, et stof der havde særlig prioritet på alle de store dagblade. Han blev også denne genres førstemand, dels som redaktør af *Kriminalpolitibladet* 1942-59, dels som formand for københavnske politireporteres

sammenslutning 1947-52. Bergstrøm formåede at forny kriminalreportagen i Danmark. Hans ambitioner som forfatter smittede af på journalistikken, så hans reportager fik en lidt fortællende novelleagtig karakter. Den stil kunne f. eks. udfolde sig i en reportage fra Københavns byret, hvor han gik ind til forsvar for den lille mand. Arbejdsgivere og autoriteter var ikke hans kop the, heller ikke hans egne arbejdsgivere på *Politiken*, som det fremgår af dagbogen.

På det tidspunkt, hvor han begynder på dagbogen, har han bevæget sig langt væk fra udgangspunktet som proletardigter. Den siddende regering og partierne bag den, har han ikke noget til overs for, men der falder også hårde ord om de øvrige partiers repræsentanter, så hans dagbogsprojekt er ikke forud med indbygget politisk slagside. Han betragter politikken udefra i det omfang, han beskæftiger sig med den.

Bergstrøm var gift tre gange. En frugt af første ægteskab var sønnen Rauer Bergstrøm, født 1910 - i dagbogen kaldt Tips -, der gik sin far i bedene først som sømand, siden som forfatter og kriminalreporter ved *Berlingske Tidende*. Bergstrøm giftede sig 3. gang i 1932 med Elsa Nilsson, og det er hende, der hyppigt sammen med deres datter "Tusse" optræder i dagbogen. Bergstrøm tager nemlig udgangspunkt i sin egen dagligdag. Det er ham, vi er med i hjemmet og på arbejde. Med ham er vi med på cyklen rundt i byen eller en smut på den foretrukne restaurant, "Stadil." Det er gennem hans øjne, vi følger begivenhederne. Det er journalisten på arbejde hele tiden i stort set alle døgnets timer, når ikke søvnen krævede sin ret. Hele tiden på jagt efter historier og oplysninger til "krigsbogen." Det udviklede sig til noget, der på afstand kan ligne en mani. Familie og arbejdskolleger blev indviet i projektet, hustruen bistod

med arbejdet, der skulle dagligt klippes og klistres kolleger og kon-takter, herunder naturligvis i politiet, leverede oplysninger, som blev fæstnet til papiret efter arbejdstids ophør. Det var en daglig ekstraopgave af adskillige timers varighed.

I de første måneder i 1939 bestod dagbogen næsten udelukkende af Bergstrøms egne ord, men under den finsk-russiske vinterkrig begyndte han at tilføje udklip fra aviser og tidsskrifter. Udklipssdelen tog efterhånden voldsomt til i omfang. Han klippede dagligt ud fra en halv snes forskellige aviser, adskillige tidsskrifter og føjede forskelligt supplerende tryksager til, f. eks. om hvordan man skulle forholde sig under en luftalarm, senere kom illegale blade og flyveblade med i stort omfang, efterlysningsplakater, nazistiske propagandaskifter osv. Lejlighedsvis er tillige indsat originale fotografier. Et meget omfattende og alsidigt materiale. Vedvarende er det dog pressen, der er grundstammen. Han ofrede megen energi på at få dagens store avisoverskifter med, tid blev også brugt på i sammentrængt form at give stikord om, hvad der foregik internationalt. Her og der er der også referater af de danske radioudsendelser fra BBC.

Overfor *Politiken* udtrykte han i juni 1945 følgende om formålet med det hele: "Princippet var saa at sige at henkoge hver Dag paa Flaske, og man vil finde alle Døgnets Begivenheder herhjemme kronologisk konserveret. Til at begynde med regnede jeg med en Lynkrig paa et Aar, havde jeg anet, det skulde vare saa længe, og Arbejdet blive saa voluminiøst, var jeg maaske vejet tilbage. Men jeg holdt ud. Bogen slutter den 5 Maj i Aar, da Freden blev proklameret. Men nu er der ogsaa tilvejebragt en Materialesamling, som man kan kalde "En Borger i Danmark under Krigen". Alt er taget med, jeg har ikke

mindst ønsket at vise, hvordan Krigen spejlede sig i Hverdagen og prægede selv de allerringeste Ting." Det må til fulde siges at være nået, men det skal så understreges, at "henkogningen" er nået som en meget stor og uoverskuelig materialsamling, som det er tungt og besværligt at benytte. Her er de to kronologisk ordnede registerbind kun til en begrænset hjælp. Det allermeste af udklips- og bilagsmaterialet vil kunne findes andetsteds, selv om en del af det vil være møjsommeligt at finde frem, men det virkelig unikke er selve dagbogsdelen, Bergstrøms egne "konserverede" ord, tanker, oplevelser, indsamlede oplysninger, overvejelser og vurderinger dag for dag.

Her får vi hele verdenskrigen og besættelsestiden oplevet gennem en mands optik, en mand uden aktier i det politiske liv, uden ansvar overfor andre end sig selv. Og samtidig en mand med særlige forudsætninger og muligheder for at suge til sig. Det er ikke mindst *historien forfra* uden viden om, hvad morgendagen vil bringe. Der er ikke lagt til eller trukket fra efter maj 1945. Det er indfangede rygter og øjeblikkelige stemninger i et omfang, som de kun vanskeligt lader sig finde andre steder. Her kom den mangeårige journalist og politireporters store kontaktnet til fuld udfoldelse, og Bergstrøm havde en position, så han kunne få direkte forbindelse til såvel top som bund i dansk politi og retsvæsen, foruden redningskorpserne m.m. Bergstrøm var selv specielt opmærksom på denne dimension og fortalte i juni 1945, at han havde planer om at udarbejde et koncentrat af materialsamlingen "lave en Slags dagligt Liv under Krigen - Stemningernes Historie." Denne plan blev aldrig realiseret, men de to bøger, han udgav om besættelsestiden i Danmark, *Istedgade overgiver sig aldrig. Folkestrejkers blodige Dage på Vesterbro*, 1946 og *Gode danskere - og*

VILHELM BERGSTRØM

Istedgade overgiver sig aldrig

BRANNER OG KORCH

Bogen Istedgade overgiver sig aldrig blev populær. Omslaget er med illustration af Anton Hansen.

mindre gode. Fortællinger, 1946 er begge hver på deres måde stemningsbilleder, der kan siges at udspringe af den større plan. Førstnævnte skaffede ham tillige som forfatter et gennembrud til en større offentlighed, *Istedgade overgiver sig aldrig* blev meget populær og kom i 3. oplag 1961. Det er en uovertruffen stemningsskildring af folkestrejken på Vesterbro i København sommeren 1944. Her kommer den trænedede politireporters færdigheder til deres ret.

Bergstrøm begyndte sin dagbog på et tidspunkt, hvor han frit og uden fare kunne skrive i den, hvad han ville og indklæbe alt efter behag. Det kunne han i princippet også efter den tyske besættelse af Danmark april 1940, men i og med at han indviede andre i sit projekt og medtog oplysninger vedrørende besættelsestidens forhold, som ikke var egnede for de tyske gæsters øjne, og han tillige var vidne til, at danskere blev interneret og nogle senere igen clearingmyrdet, blev han mere og mere nervøs for sit projekts og sin persons skæbne. Flere gange flyttede han på hotel for at undgå at blive interneret eller stræbt efter livet, således i efteråret 1943, men hver gang drev faren over, selv om han ofte omtaler sin frygt, en frygt der holdt til 4. maj 1945.

Han forsøgte at tage sine forholdsregler, også for at bevare dagbogen, hvis der skulle tilstøde ham selv noget. Han fik den løbende indbundet hos en bogbinder og derpå opstillet i sin lejlighed Amagerbrogade 20. Det arrangement fandt han imidlertid så risikabelt i august 1944, at han henvendte sig til rigsbibliotekar Svend Dahl med henblik på at overdrage dagbogen til Det Kongelige Bibliotek som gave. Samme dag som Bergstrøm talte med Dahl derom, det var 19. august, blev han ved et besøg på Københavns Politigård af politikommissær C.M.J. Bjerring uden at sagen først havde

været bragt på bagen, rådet til at få dagbogen bragt "af Vejen." Det skete allerede to dage efter. Bergstrøm skrev i dagbogen på dagen om afleveringen til Det Kongelige Bibliotek: "Lavede Krigsdagbog til Kl. 10. Beskikkede mit Bo, d.v.s. skrev et Overdragelsesdokument til Det kgl. Bibliotek med Elsa som Medunderskriver. Næsh ringede, at nu var alt parat. Han kom med Inspektør Tharsgaard, to Reddere, Bil og fire svære Kasser, hvori der havde været Gasmasker, hvilket stod højt og tydeligt udenpaa Kasserne. De fire Kasser var ikke nok, der maatte hentes en femte. Tharsgaard pakkede personligt. Kasserne var tunge som bare Fanden. Haardt Slæb for de to Falckmænd i det varme Vejr. Var nede og købe fem Hængelaase til Kasserne. Manglede Mærkesedler og fandt paa at mærke Nøglerne med et Antal Sejlgarnsknuder, der passede til Kasserne. Mens de andre kørte i Falcks røde Bil, cyklede Næsh og jeg til Biblioteket. De fire Kasser blev læsset af i Vognport. Falckfolkene afsted efter en Kasse til, Næsh og jeg hjem. Underligt at se den store Reol i Korridoren tom. Sammen med Næsh fyldte jeg den paa det nærmeste med Bøger fra Sovekamret og andet Steds fra. Den femte Kasse kom, den blev kun halvfylt, hvilket var meget godt, da jeg saa efterhaanden kan fylde paa den. Afsted til Bib. Hentede Rigsbibliotekar Dahl. Fra Vognporten blev Kasserne med stort Besvær bragt ned i en underste Kælder med svære Hvælvinger og meget lidt Dagslys. I nogle af Rummene var Reoler med kostbare Kort. Kasserne blev anbragt i en lang Gang. Jeg aabnede en af dem. Dahl bladede i nogle af Bindene, der syntes at interessere ham. "Her er Ting, som vi ikke har," sagde han. Mens vi ventede paa Kasserne, talte vi om Forholdene. Jeg fortalte ham om Revolvermandens Besøg paa Politiken. Dahl spurgte, om man

skulde holde sig hjemme fra i den nærmeste Fremtid. Jeg meddelte ham, at der var kommen mange Politisoldater hertil, og at man paa Politigaarden var overbevist om, at de "skulde bruges til noget". Rigsbibliotekaren fik mit Brev med Overdragelsen og vi sagde Farvel. Jeg var tilfreds med at have faaet Materialet vel anbragt. Man vil jo nødig have ødelagt 7000 Timers Arbejde. Da vi sagde Farvel til Falck-Mændene, Næsh og jeg, fortalte en af dem, at Bib. Personale med Interesse havde studeret Paaskriften paa Kasserne: Gasmasker. En havde udtalt, at han ikke kunde forstaa, hvad Bib. skulde med saa mange Gasmasker til, saa mange Mennesker var man da ikke. Nu kan man jo se, hvad Rygte der kan opstaa af det. ..."

Dagbogen stod sikkert på biblioteket til juni 1945, da Bergstrøm midlertidigt hentede den hjem igen for at lave register til hele materialet, udarbejde forord og gøre brug af indholdet til sine egne bøger. På et tidspunkt vendte alle 209 bind tilbage til biblioteket, hvor de straks blev tilgængelig for brug. Det var Bergstrøms håb og forventning, at forskningen ville få stærkt brug for materialet i fremtiden. Heri blev han bestyrket af Svend Dahl. Imidlertid synes benyttelsen af dagbogen i mange år at have været meget begrænset, i hvert fald lader det sig ikke registrere i trykte publikationer. Fra Det Kongelige Biblioteks side blev der ikke gjort særligt ud af at henlede opmærksomheden på dagbogen, men den blev dog kort præsenteret blandt kilderne til besættelsestidens historie i *Fortid og Nutid* i 1963. Blandt de første benyttede af dagbogen er historikeren Hans Kirchhoff, der gjorde brug af den i forbindelse med sin undersøgelse af antikomintern demonstrationerne i efteråret 1941 i København i *Hilsen til Hæstrup*, 1969. Lejlighedsvis er den brugt af

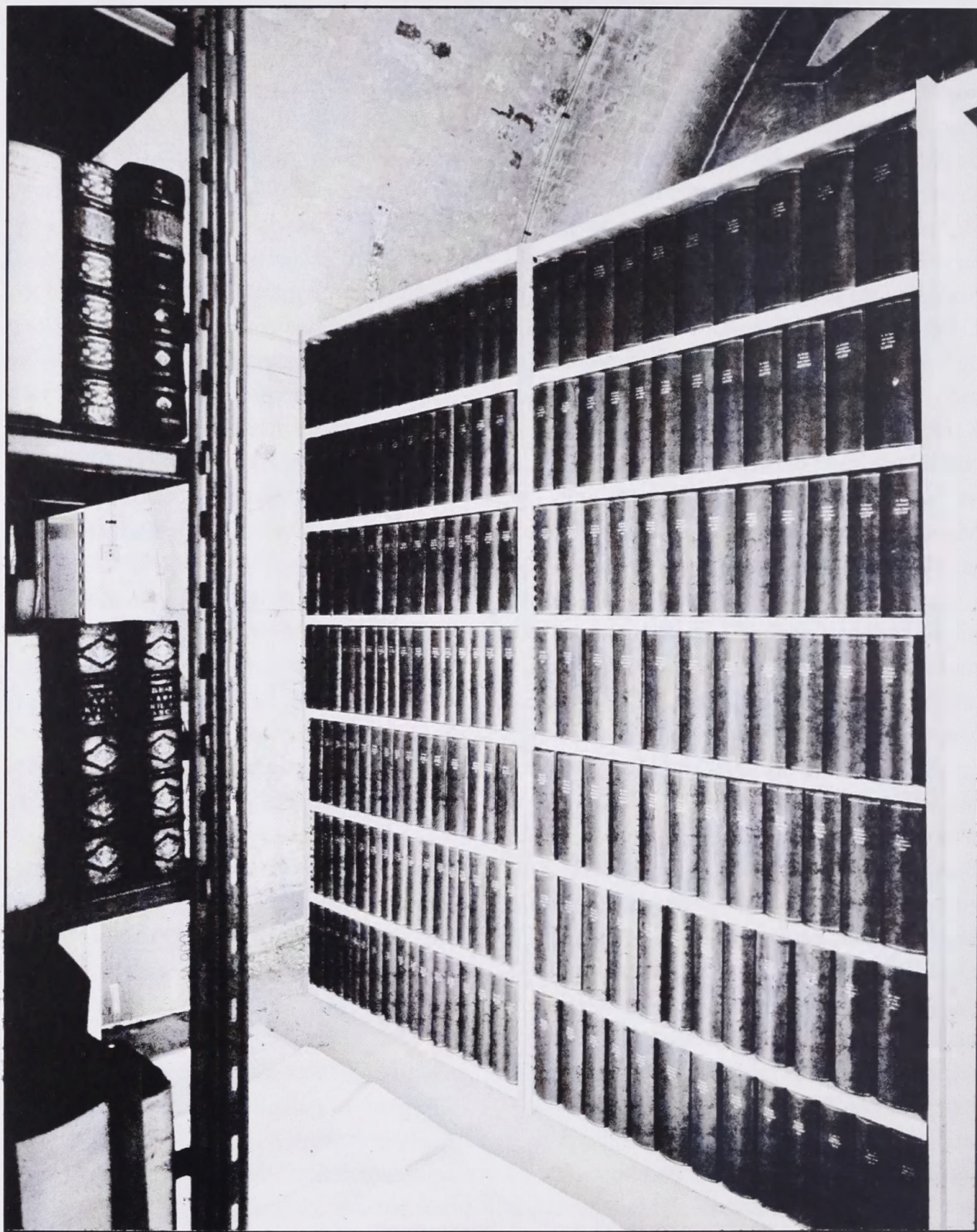
enkelte andre historikere siden, flere i de senere år, men stadig synes kendskabet til den ikke videre udbredt. Den blev således ikke benyttet af Erik Kjersgaard i hans tobindsværk om hverdag og kulturelle forhold under krig og besættelse, der kom 1979-80. Det havde ellers været oplagt.

Det Kongelige Bibliotek agter dels med denne præsentation af dagbogen, dels ved udgivelse af dele af Bergstrøms dagbog for udvalgte måneder at gøre opmærksom på denne enestående kilde, som uden tvivl i fremtiden vil få et stærkt stigende antal læsere og benyttede. Dagbogen beskæftiger sig med sider af dansk besættelsestidshistorie, som har aktualitet for forskningen nu og i fremtiden. Det er ikke Danmarkshistorien anskuet fra Christiansborg, men fra Rådhuspladsen og i et vist omfang ude mellem almindelige mennesker.

I det følgende bringes uddrag af Bergstrøms dagbog for september 1939. Hele dagbogens indhold bringes for dagene 3. til 15. september. Noterne er udgiverens. Det fremgår af disse første uger, at Bergstrøm endnu ikke har fundet den form, dagbogen skal have. De store krigsbegivenheder er langt borte og de nære afledte krigsforanstaltninger udspiller sig på det højst nære dagligdags plan. Vægtningen mellem de to planer skulle især efter 9. april 1940 gang på gang komme til at svinge, når store begivenheder kom til at overskygge dagligplanets historie, hvis da ikke de to planer smeltede sammen. Det hændte for Bergstrøm flere gange.

I kommende numre af *Magasin* vil flere uddrag blive bragt. Det forventes at et større uddrag af dagbogen, omfattende over 12 hele måneder, vil blive udgivet i 2005 sammen med en fyldig præsentation af manden og værket.

Vilhelm Bergstrøms dagbog 1939-1945 på Det Kongelige Bibliotek. Inden Bergstrøm var færdig med – som han selv udtrykte det – at „proppe tiden på flasker“, var hans dagbog med et tilhørende meget omfattende udklips- og bilagsmateriale blevet til et tidsbillede på ca. 80.000 sider i 207 bind og to registerbind. (Det Kongelige Bibliotek).